

Türk-İslam Kültüründe Vakıf ve Sanat Konya, Ekim 2018, Palet Yayınları Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI

AHMET GÜMÜŞTOP

Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı

Geliş Tarihi / Received: 17.03.2019 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 23.06.2018

Atıf / Cite as

Gümüştöp, Ahmet. "Türk-İslam Kültüründe Vakıf ve Sanat ". *İstem*, 17/33 (2019): 313-317.
<https://doi.org/10.31591/istem.541179>

Vakıf kurumu, İslam tarih ve medeniyetinde önemli bir hayır müessesesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in sünnetinde önemi sıklıkla vurgulanan yardımseverlik, vakıflar aracılığıyla kurumsal bir kimlik kazanmış olmaktadır.

Ahmet ÇAYCI¹ tarafından kaleme alınan *Türk-İslam Kültüründe Vakıf ve Sanat* isimli eser 2018 Ekim ayında Palet Yayınları tarafından ilk baskısını yapmıştır. Eser, vakıf ve sanat arasındaki ilişki ile ilgili ihtiyaç duyulan araştırma ve incelemelere öncülük ve kaynaklık etmesi açısından son derece önemlidir.

¹ Yazara ait diğer kitaplar: Anadolu Selçuklu Sanatında Gezegen ve Burç Tasvirleri (2002), Eşrefoğlu Beyliği Dönemi Mimari Eserleri (2008), Selçuklularda Egemenlik Sembolleri (2008), Ürdün'de Osmanlı Mimarisi (2010), Oryantalizm Oksidentalizm ve Sanat (2015), İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol (2017), Bursa'dan Konya'ya Seyahat ve Konya Seyahatı Hatıratından (Bayram Ürekli ile birlikte, 2010), Söylemezoğlu Süleyman Şefik, Hicaz Seyahatnamesi (Bayram Ürekli ile birlikte, 2012).

Kitap, ön söz dışında altı ana bölümden (*Kavramlar, Vakfın İhsanından Sanatın Zarafetine Uzanan Yolculuk, Vakıf İdealinden Mimarî Teşekküle, Vakıfların Mimarîdeki Uygulama Alanları, Menkul/Teberrükât Vakıf Eserleri, Değerlendirme-Sonuç*) oluşmaktadır. Menkul/Teberrükât Vakıf Eserleri konusu da üç alt başlık halinde (*Mimarîyle İrtibatlı Menkul Eserler, Yazmalarla İrtibatlı Menkul Eserler, Tekke ve Zaviye ile İrtibatlı Menkul Eserler*) ele alınmıştır.

Yazar ön söz 'de "Vakıflar, maddî ve manevî kültürün birlikteliğinin tezahürüdür. Meselenin bu boyutuna etik ve estetik değerler üzerinden yaklaşmak gerektiğini bu çalışmanın kısıtlı sınırları dâhilinde vurgulamakta yarar vardır." (s.5) diyerek vakıf ve sanat ilişkisinin önemine ve bu konunun tekrar tekrar ele alınmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Kitap hazırlanırken Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde transkripsiyonları tamamlanmış vakfiyeler, Konya Şer'îye sicillerindeki vakıf örnekleri ve konuyla ilgili kitap ve dergilerdeki makalelerden faydalanıldığı da önsözde belirtilmektedir (s.6).

Kavramlar bölümünde ilk olarak vakıf kavramı üzerinde durulmuştur. Kavramın tanımı ifade edildikten sonra *vakf-ı sahîh, vakf-ı gayri sahîh, gayrimenkul ve menkul vakıflar, hayrî ve zürri vakıflar* gibi vakıf türlerine işaret edilerek bunlar hakkında kısa bilgiler verilmiştir (s.12-13). Vakıf kurumunda zaman zaman aksayan yönlerin de olabildiği belirtilerek buna örnek olması bakımından *para vakıfları* üzerinde durulmuştur (s.15). Bu bölümde ele alınan diğer kavramlar *Hayrât ve Akarât, Vakfiye/Vakıfnâme, Vâkıf, Mevkûf/Mevkûfât*'tır (s.24-36). Bu kavramlar açıklanırken bazı vakfiye örneklerine de yer verilerek kavramların daha iyi anlaşılabilmesi sağlanmıştır.

Vakfın İhsanından Sanatın Zarafetine Uzanan Yolculuk bölümünde ilk olarak vakıf kurumunun temel unsurları olan *Hâmi* ve *Bâni* üzerinde durulmuştur (s.39). Alaeddin Keykubat'tan Kanuni Sultan Süleyman'a, Celâleddin Karatay'dan İshak Paşa'ya kadar nice sultanların, vezirlerin, paşaların vakıflar kurup himaye ettiği ifade edilmiştir (s.40-42). Bu konuda hanımların da ciddi gayretleri olduğu belirtilerek Nilüfer Hatun ve Mihrimah Sultan gibi örnek isimler zikredilmiştir (s.44-45). Daha sonra *ihsan* ve *cemal* kavramları üzerinde durulmuş, *iyi ve güzel ikilemi* de ayrıca ele alınmıştır. Bu noktada konuyla ilgili şu tespite yer verilmiştir: "Vakıf eserlerini ihsan ve cemal anlayışının zuhurâtı şeklinde ifade edebiliriz. Hem iyilik hem de güzelliğin maddeye intikal ederek teşhire veya hizmete dönüştüğü bu kadar etkili başka bir birliktelik yakalamak mümkün değildir." (s.52-53). Bu bölümde yer alan sanat başlığında ise vakıf ile sanat arasındaki ilişkiyi ele alan yazar, konuyu şöyle değerlendirmektedir: "Vakıf ile sanat arasındaki irtibatı etik ve estetik boyutuyla değerlendirmek meselenin künhüne vâkıf olmak demektir." (s.53).

Vakıf İdealinden Mimarî Teşekküle başlığında öncelikle vakıf kurumunun ortaya çıkış süreci ve tarihi süreçteki gelişimi ele alınmıştır. Vakıf eserlerinin inşası noktasında Hassa Mimarlar Teşkilatı'nın, yapıların tezyin edilmesi ve içinin donatılması noktasında ise Ehl-i Hiref Teşkilatı'nın ciddi roller üstlendiği ifade edilmiştir (s.64-65). Daha sonra bir alt başlık altında *Mimarî Vakıflar* ele alın-

rak, eserlerin günümüze ulaşmasında vakıfların üstlendiği rolün önemi şu şekilde ifade edilmiştir: “Açık ve seçik olan şudur ki, İslam medeniyetini oluşturan mimarî yapıları korumanın güçlüğü, vakıf organizasyonu ve vakıflara yüklenen saygı ve kutsiyet sayesinde müspet boyuta dönüşmüştür.” (s.67). Vakıf eserlerinin ayakta kalabilmesi için yüzyıllar boyunca ortaya konulan gayret muhtelif örnekler üzerinden ele alınmış, bu konuyla ilgili birçok terimin vakfiyelerde yer bulduğu belirtilmiştir. Günümüzde yapılmakta olan koruma faaliyetleri de ele alınarak Kültür Varlıklarını Koruma Kurulları'nın ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün gayretlerine işaret edilmiştir (s.77).

Vakıfların Mimarîdeki Uygulama Alanları bölümünde sırasıyla şu vakıflar ele alınmıştır: *Külliyeye Vakıfları, Namazgâh Vakıfları, Kale Vakıfları, Kabristan/Mezarlık Vakıfları, Cami/Mescit Vakıfları, Medrese Vakıfları, Kervansaray/Han Vakıfları, Dârü's-şifâ-Medrese Vakıfları, İmaret Vakıfları, Türbe Vakıfları, Zaviye/Hangâh/Tekke Vakıfları, Suyolu Vakıfları, Hamam Vakıfları, Çeşme Vakıfları, Sebil Vakıfları, Muvakkithâne Vakıfları, Dârü'l-Kurra Vakıfları, Mektep/Muallimhâne Vakıfları, Köprü Vakıfları, Değirmen Vakıfları, Kütüphane Vakıfları, Kuş Vakıfları ve Kuş Evleri*. Ele alınan her bir başlıkta farklı örnekler üzerinden konu ifade edilmiştir. İstanbul'da *Fatih Külliyesi*, Edirne'de *Bayezid Külliyesi*, külliye vakıflarına örnek teşkil ederken, Girit'te *Kandiye Kalesi*, kale vakıflarına örnek teşkil etmektedir (s.81-82/90). Bursa'da *Pirinç Hanı*, Konya'da *Zazadin Hanı* han vakıflarına örnek olarak zikredilen eserler arasındadır (s.118-119). Her bir yapı türünde farklı farklı görevliler istihdam edilmiş ve bu görevlilerle ilgili bilgiler vakfiyelerde paylaşılmıştır. Örneğin, medrese vakıflarında görev alan kişilerle ilgili şu bilgilere yer verilmektedir: “Medrese vakıflarında görev yapanların başında müderrisler gelmektedir. Müderrislerden sonra akademik sıralamadaki görevli muîd(yardımcı) gelirdi. Muîd, müderrisin yardımcısı sıfatıyla onun gözetiminde gelişimini devam ettiren tedaris üyesidir. Yine medreselerde namaz kıldırmakla görevli imamların bulunduğu bazı vakfiyelerde bildirilmektedir. Medreselerdeki işleyişe yardımcı olan diğerleri bevâb (kapıcı), ferrâş (temizlikçi), hâfız-ı kütüb (kütüphaneci) şeklinde sıralanır. Bazı vakfiyelerde bu görevlilere ilaveten nakîb gibi yöneticilerin de görevlendirildikleri görülmektedir. Bu nakipler görevlilerin maaşlarını takdim edip hizmetleri takip etmektedir.” (s.108).

Mimariyle İrtibatlı Menkul Eserler başlığında *Mihraplar, Minberler, Vaaz Kürsüleri, Sandukalar, Rahleler, Taş Eşyalar, Kandiller, Şamdanlar, Halılar, Kilimler ve Hasırlar* sırasıyla ele alınmıştır. *Mihrap*, *minber* ve *vaaz kürsüsü* gibi elemanlar mimariyle bütünlük arz ettiği için vakfiyelerde müstakil olarak nadiren zikredilmektedir (s.194). *Taş Eşyalar* başlığı altında sadece birkaç örneği olan taş vakfiyelere işaret edilerek onların muhtevası ve hat sanatı açısından önemi ifade edilmiştir (s.202). Mekânların aydınlatılması önemli bir konu olduğu için *kandiller* ve *şamdanlar* da vakfiyelerde yer bulmuştur (s.204/210). Bir diğer ihtiyaç olan sergi konusu da ihmal edilmemiş; Erzurum'da Hacı İbrahim Paşa tarafından yaptırılan cami için iki Uşak seccadesi, yeşil bir çuha (yün kuşaş), kürsü minderi, on adet nakışlı küçük Horasan halısı ve yirmi tane de keçe

vakfedilmiştir (s.218).

Yazmalarla İrtibatlı Menkul Eserler bölümünde sırasıyla *Kur'ân-ı Kerimler, Tezhip, Cilt, Hilye-i Şerifler, Tuğralar, Mühürler ve Kâğıtlar* ele alınmıştır. Vakıfların Kur'ân-ı Kerim'e verdiği önem konusunda yazar şu tespiti yapmaktadır: “*İslam'ın temel dayanağı durumundaki Kur'ân-ı Kerim dinin temelidir. İşte bu sebeple Kur'ân-ı Kerim, herhangi bir mimarî eserin niceliksel büyüklüğünün çok daha fevkinde teveccühe mazhar olmuştur. Böylece vakıflar, Kur'ân-ı Kerim vakfetme yarışına girmiş bu sebeple her bir yapıda çok sayıda Kur'ân-ı Kerim'e rastlamak mümkün olmuştur.*”(s.227).

Tekke ve Zaviye ile İrtibatlı Menkul Eserler başlığında *Çerağlar, Kapkacaklar, Teberler, Keşküller, Nefirler, Buhurdanlar, Gülabdanlar, Müttekalar, Sancaklar, Kâbe Örtüleri ve Saatler* ele alınmıştır. Günlük yaşam içinde kullanılan bu malzemelerin birçoğu ihtiyaç olması yönüyle vakfiyelerde yer bulmuş, sancak ve Kâbe örtüsü gibi eserler ise özel olarak korunmuş ve manevi bir emanet olarak değerlendirilmiştir (s.243/264).

Değerlendirme ve Sonuç bölümünde yazar bu çalışmada sanat eserleri üzerindeki ayrıntıları tek tek incelemek yerine bütüncül bir yaklaşım sergilediğini söylemiştir. Eserlerin ihtiyaçtan inşa edildiğini ifade etmekle birlikte, inşa sürecinde belli bir nispet ve estetik zevkin de göz önünde bulundurulduğunu ifade etmiştir (s.268-269). Kıymetli bir belge konumunda olan vakfiyelerin, tarih ve coğrafya gibi ilimler için ciddi veriler sağlayabileceğini, biyografi çalışmalarında ve dönemin ekonomisi ile ilgili çalışmalarda araştırmacılara rehberlik edebileceğini tespit etmiştir. Günümüzde yapılacak olan restorasyon çalışmaları için de vakfiyelerin birer rehber niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Yazar kitabını şu cümlelerle noktalamıştır: “*Sonuç olarak şunu vurgulamakta yarar vardır ki vakıflar ile estetik arasında derin bir irtibat söz konusudur. Bu irtibatı başta ihsan sonra da cemel üzerinden okuyarak daha tafsilatlı çalışmalara ulaşmak mümkün olacaktır.*” (s.270).

Sonuç olarak

Türk-İslam Kültüründe önemli bir yere sahip olan vakıf kurumunu sanat penceresinden değerlendiren bu yayın, sanat tarihi alanında var olan önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Mimarlık tarihi ve sanat tarihi çalışmalarında ihmal edilen vakfiyelerin ne kadar değerli olduğunu ve araştırmacılara ciddi veriler sağlayabileceğini ifade etmektedir. Çalışma, vakıf ve sanat ilişkisini derinlemesine inceleyen ilk çalışma olması nedeniyle son derece kıymetlidir. Eser içinde çok sayıda vakfiye örneğine yer verilmesi, vakfiye kültürümüzün zenginliğini görmemizi sağlamaktadır. Bu noktada farklı konular işlenirken ele alınan muhtelif vakfiyeler, muhteva benzerliği nedeniyle okuyucuda aynı konunun tekrar edildiği hissini uyandırmaktadır. Vakfiyelerde yer alan orijinal kelimeler, eseri okurken sözlüğe başvurmamızı gerekli kılmaktadır. Bu ihtiyacı karşılama bağlamında eserin sonuna küçük bir sözlük eklenmiştir. Daha sonraki baskılarda sözlüğün biraz daha genişletilmesi faydalı olacaktır. Araştırmacılara rehberlik edecek zengin bir kaynakça ve eserden daha kolay istifade edilmesini sağlayaca-

cak bir indeks de çalışmada yerini almıştır. Eserde konular ile ilgili görsellere yer verilmesi, bilgilerin zihinde yer etmesi açısından faydalı olmuştur. Bu eseri referans olarak vakıf ve sanat konusu ile ilgili yapılacak yeni çalışmalar bu alanın zenginleşmesini sağlayacaktır.